

*Mateu Vicent Benet:
la importància d'un bandoler valencià en
la literatura popular impresa (segles XVII-XVIII)*

[Mateu Vicent Benet: The importance of a Valencian bandit in
printed popular literature (17th.-18th. centuries)]

ALEJANDRO LLINARES PLANELLS

Universitat de València (UV)

allinaresplanells0@gmail.com orcid.org/0000-0001-8815-8002

RESUM: El món dels bandolers i el bandolerisme fou un dels temes preferits de la literatura popular impresa a l'època moderna. Els bandolers valencians inspiraren diversos romanços, però entre ells destaca el bandoler Mateu Vicent Benet, aquest personatge tingué una important activitat delictiva a València, i acabà els seus dies a Nàpols després de rebre un indult reial. En el present estudi analitzarem la importància que tingué la literatura popular de Benet, ja que aquesta tingué unes singularitats que propiciaren que aquest malfactor es convertira en una persona coneguda per la cultura popular valenciana.

PARAULES CLAU: literatura popular, bandolerisme, bandoler, literatura de canya i cordell, Mateu Vicent Benet

ABSTRACT: The world of bandits and banditry was one of the favorite subjects of popular literature printed in modern times. The Valencian bandits inspired several romances, but among them the bassist Mateu Vicent Benet stands out, this personage had an important criminal activity in Valencia, and ended his days in Naples after receiving a royal pardon. In the present study, we will analyze the importance of the Benet chapbooks, since it had some singularities that caused this criminal to become a person known for Valencian popular culture.

KEYWORDS: popular literature, banditry, bandits, chapbooks, Mateu Vicent Benet

Recepció: 25/04/2018. Acceptació: 28/05/2018. Publicació: 16/11/2018

REVISTA VALENCIANA DE FILOLOGIA / 11 (2018) p. 243-267 / ISSN 0556-705X DOI 10.28939/RVF.V212.46

Hay aquí muchos bandoleros y todo este Reino generalmente está dividido en varias partidas [...] Son aquí muy severos para los que llevan armas de fuego; y a menos de que vayan en compañía más fuerte que la de los aguaciles, se ven sometidos a buenas multas. Los jefes de las partidas son de tal modo temidos, que entran a menudo en las ciudades y hacen en ellas lo que quieren. Han atentado a menudo a las personas de los virreyes

Des Essarts, 1659¹

1. Introducció

La invenció de la impremta al segle xv va suposar una autèntica revolució que va canviar els mitjans tradicionals de comunicació i va propiciar una gran transformació cultural en l'Europa Moderna (Eisenstein,1994). En els tallers de nombrosos impressors s'estamparen grandiloqüents llibres religiosos i civils, amb l'objectiu de fer perdurar els coneixements i difondre'ls. D'aquesta forma, el llibre es convertí en un element sumptuós, al qual sols podien accedir uns privilegiats alfabetitzats i amb un relatiu poder adquisitiu.

Però la impremta no suposà un canvi solament per als poderosos, ja que des de la seua invenció s'imprimiren altres tipus de materials, diferents dels llibres, que es caracteritzaven per ser «fulls de baix preu, sense enquadrar (plecs solts), que permetien la lectura ràpida i la seua destrucció (semblants als periòdics actuals); que eren fàcilment transportables i podien adquirir-se en les ciutats i en els pobles menuts» (Cañada, 2014). Estem parlant de la literatura popular o popularista (Valsalobre i Rossich, 2011) i inclús Jean-François Botrel qualificà els plecs com a «los no libros» (1996), perquè mentre els llibres eren cars i estaven reservats per uns pocs, els plecs de cordell (Baroja, 1969) estaven pensats per a tothom.

Aquest tipus de material d'impremta podia tindre des d'un full fins a dotze, aproximadament, i solien estar escrits en vers, per a facilitar la recitació en veu alta del text en diferents llocs públics, per tal que les persones il·letrades s'assa-

1 Edició a càrrec de García Mercadal (1952-1962, vol. II: 690-691).

bentaren del contingut del document (Frenk, 2005). Així, doncs, la literatura popular estava pensada per al gran públic, orientada tant als qui sabien llegir com als qui no sabien, perquè els segons podien escoltar una altra persona llegir en veu alta. Lope de Vega, en el seu famós memorial contra els impresos de cordell, deia que aquestes obres eren llegides en públic pels cecs: «que van por las calles alborotando a la gente de lo que contienen sus versos, inquietando los predicán, dicen missa y la oyen [...]» (García, 1973:88-90). És habitual que als mateixos impresos de cordell es parle de «oidores» per a referir-se als receptors del text escrit a les obres populars. Als periòdics de finals del segle XVIII també es fan nombroses referències a les persones que escolten llegir plec de cordell:

El vulgo por recreación de sus fatigas se entretiene dulcemente en oír tocar, representar ó cantar á la guitarra alguna relación ó romance que prefieren á toda otra música y diversión de que no pueden disfrutar en los ratos de descanso. Seria desde luego de la mayor importancia que en lugar de tantas novelas como se traducen, de tantas comedias reducidas á las travesuras del amor, se formase la biblioteca del vulgo que son los romances y relaciones sueltas [...].²

Fins i tot en alguns textos s'especifica que la persona que va a narrar el text no sap llegir, però malgrat això ha memoritzat el text³ i cantarà l'obra, com apareix reflectit a les cobles de la Unió contra els bandolers de 1606:

De la Unió vull cantar
pus totom ne diu gran bé:
no us enfade si no accerto,
perquè de lletra no-n sé
Comens a cantar.⁴

2 *Semanario de agricultura y artes dirigido a los párrocos*, dijous 2 d'agost de 1798.

3 A València, la Confraria de Cecs de la Vera Creu tingué el monopoli de la venda d'uns determinats plecs al segle XVIII (Gomis, 2015).

4 *Cobles noves en llabor de la Unio, y dels beneficis y profits que ella ha aportats en Cathalunya, Compos-tes per un Soldad de la Unio*. Barcelona, Imp. Honofre Anglada, 1606. (Ed. facs.: Escobedo 1988: 15-18).

En *Los valencianos pintados por sí mismos*, es descriu com un grup de valencians i valencianes que, ja al segle XIX, escolten, en grup, la recitació de la història d'una famosa bandolera, anomenada Sebastiana del Castillo:

Callan todos. Las guitarras,
el violín y la cítara
preludian. Hasta las piedras
escuchan. Suena enseguida
una tos, y rasga el aire
voz que emiten con fatiga
a un tiempo fosas nasales
y boca sin policía.
Y al monótono rasgueo
de las vihuelas, publica
en alto acento los hechos
de la sangrienta heroína
Sebastiana del Castillo (Mestre, 1997:18).

Les temàtiques dels romanços són molt variades, però durant l'època moderna abundaren els que parlen de captius, els religiosos (goigs i estampes), els de batalles (com la de Lepant), de reis i de reines, de moriscos, de corsaris, del luxe i les modes, els eròtics i burlescos (com molts dels col·loquis valencians), entre altres. Els bandolers i el bandolerisme també tingueren una presència importantíssima en els impresos de cordell, des del segle XVI i fins a ben entrat el XIX, en l'àmbit europeu. El bandolerisme fou especialment important, durant l'època moderna, als diferents territoris de la Corona d'Aragó i especialment al Principat de Catalunya i al Regne de València. Això propicià que els bandolers catalans i valencians foren els protagonistes de diversos romanços de cordell. Però malgrat la importància d'aquest subgènere literari, la historiografia no li ha dedicat l'atenció que mereix i ha estudiat preferentment la literatura de bandolers de caràcter més *culte*, com el Perot Rocaguinarda de Cervantes (Cardinale, 2009) o l'Antoni Roca de Lope de Vega (García, 2012).

La literatura popular de bandolers catalans compta amb alguns estudis puntuals sobre el tema, començant per l'obra de Joan Fuster (1977), i seguint amb l'inventari i posterior anàlisi que realitzà Xavier Torres (1988), en la seua tesi doctoral sobre el bandolerisme. Comptem, també, amb un petit article, dins de les actes d'un congrés, que realitzà Agustí Alcoberro (1984), i que hui en dia encara és l'aportació més analítica; o l'inventari que realitzà el filòleg Pep Valsalobre (1998: 287-364), qui va traure a la llum la gran abundància de relats impresos catalans sobre aquesta temàtica. L'estat de la qüestió al voltant dels estudis sobre la literatura popular valenciana de bandolers encara és més pobre, perquè sols comptem amb un petit subapartat a la tesi doctoral de l'historiador Sergio Urzainqui (2016) i els estudis que ha realitzat l'autor d'aquest article (Llinares, 2017).

En aquest estudi analitzarem la figura de Mateu Vicent Benet, que fou un dels bandits valencians que tingué una presència més que destacada en la literatura i cultura popular del País Valencià. La documentació sobre la vida de Benet és abundant als diferents dietaris com el d'Aierdi (Escartí, 1999) i el d'Agramunt (Callado, 2004), o en gran quantitat de documentació manuscrita conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a l'Arxiu del Regne de València. Fins a no fa massa anys, solament es coneixia una obra de teatre inspirada en la figura de Benet, a la qual ja feia referència Joan Fuster, però sense entrar massa en detall. Gran part de la documentació relacionada amb els actes delictius d'aquest bandit els tragué a la llum un estudi de François Suréda (1987), on també analitzava detalladament l'obra de teatre. Però l'aportació més important sobre aquest personatge ha sigut la del professor Lluís Guia, qui va estudiar la vida d'aquell amb deteniment (2012). En aquest article ens centrarem en la literatura popular inspirada en aquest personatge, que és un dels aspectes desconeguts fins al moment, i el qual no pot ser qualificat com un tema menor.

2. La vida del bandit

Abans d'entrar plenament en la literatura de cordell relacionada amb Benet, cal apuntar algunes qüestions importants sobre la seua vida, per tal d'entendre

la importància que tingué aquest al Regne de València de la segona meitat del segle XVII.

El «guapo de Benimaclet», com qualificà el professor Lluís Guia a Benet, pertanyia a una família instal·lada en aquella localitat valenciana, però possiblement el bandoler havia sigut batejat a l'església de Sant Salvador, al voltant de l'any 1620, encara que no ens ha pervingut cap documentació que ho acredite. El primer acte delictiu imputat a aquest bandit fou l'assassinat de Roc Fabra per una querrela criminal que li havia fet i un any després matà Pere Cunyat, per desavinences amb el seu cunyat, Francesc Sorní. Per aquella raó estigué captiu a les presons de la Inquisició, fins que s'escapà, el 1655, per enfrontar-se amb Garceran Anglesola, a qui havia robat un gos de caça; un esdeveniment real que tant els plecs com l'obra de teatre recullen com a punt d'inici de la seua activitat delictiva. El virrei Montalvo es va negar a concedir-li l'indult i el successor d'aquest, Basili de Castellví, afirmà que era difícil capturar-lo, perquè tenia «muchos amigos y valedores seculares y eclesiasticos».

Benet estava immers en el món dels bàndols del Regne de València a favor del Duc de Sogorb i el clan dels Vallterra, que estaven enfrontats a l'almirall d'Aragó i als Barrionuevo respectivament.⁵ Les activitats criminals de Mateu Benet són nombroses i, per tant, la seua persecució fou bastant intensa. Cal destacar el conflicte que tingueren al carrer d'Alboraia, on Benet i Josep Vallterra havien entrat a casa d'un jutge de l'Audiència, i després s'instal·laren al convent dels Caputxins, on foren localitzats i assetjats, malgrat que aconseguiren fugir. Benet s'havia guanyat a pols el fet ser un dels homes més buscats, si no el que més, del Regne de València. Per aquesta raó el virrei de València, el marquès de Camarasa (1659-1663), va escriure a sa majestat per a demanar-li ajuda per a acabar amb Benet; i creia que la millor manera de fer-ho era eliminar «el valimiento de sus adherentes en parentesco y amistades. Que este daño deve atajarse quitandolo de raiz y siendo tan dificultoso por los medios juridicos[...]».⁶ El

5 ACA, Consell d'Aragó, lligall 0909, núm. 001.

6 ACA, Consell d'Aragó, lligall 0584, núm. 038, f. 38.

resultat d'aquesta empresa de persecució va ser la captura i posterior execució de Josep Vallterra, el 1659, que era el principal valedor de Benet i un dels membres més importants del clan dels Vallterra.⁷

Sense els Vallterra, Benet es va veure molt desprotegit i en 1660 se n'anà a Itàlia, sense esperar l'indult del virrei. Dos anys després tornà a València (Guia, 2012: 72) i aconseguí aquest indult, que obligava el bandoler i la seua quadrilla a servir tres anys als terços de Nàpols. El dietari de Joaquim Aierdi es fa ressò de l'embarcament de Benet a Nàpols «per tres anys, per a poder quedar perdonats» (Escartí, 1999: 272-274). Aquest bandit deixava a la Península trenta-set morts i era qualificat com un dels bandolers «de los más sangrientos y perjudiciales».⁸ Tornà, almenys, una vegada més a València, amb la intenció de reclutar soldats entre el seus antics companys, acompanyat de més de 100 persones i amb una entrada gens discreta:

Tiene gran séquito en esta ciudad. Bien se vio en el recibimiento que le hicieron, en el numeroso concurso que estos días le acompañó, paseando por ella en otro coche de semejante sujeto aquel día, y en la demostración de haver tocado las campanas de Benimaclet, de donde es natural, quando entró en aquel lugar, por regosijo de su llegada.⁹

Aquesta entrada al Regne va propiciar un clima de tensió entre els bandolers i la justícia, però, finalment, després d'una consulta al Consell d'Aragó a propòsit del virrei, fou reembarcat.¹⁰ Benet coincidí a Nàpols amb el cardenal

7 Fou decapitat el 29 de desembre de 1659. Vegeu-ne la sentència a l'Arxiu del Regne de València, Mestre Racional. Tresoreria General, 8, 959 (1659), full 50r-58r (pagaments al botxí). Els Vallterra foren una família noble valenciana de la qual destaquen Vicent Vallterra, lloctinent de portantveus del general governador, i el seu fill Carles, futur regent de la Reial Audiència. Encara que aquesta família continuà ocupant llocs de prestigi a València, després de l'execució de Josep Vallterra van ser desterrats un temps del Regne de València.

8 ACA, Consell d'Aragó, lligall 0582, núm. 030, f. 1.

9 ACA, Consell d'Aragó, lligall 584, núm. 38/19.

10 Després de la caiguda de Benet, va agafar protagonisme Josep Artús, qui abans havia sigut uns dels membres de la quadrilla de Mateu Benet.

d'Aragó i el duc de Sogorb com a virreis del territori, on el bandoler ocupà el càrrec de capità d'una companyia de terços espanyols. A Itàlia desenvolupà una intensa activitat i hi va lluitar contra el bandolerisme a la zona dels Abruços. A més, exercí una important vigilància per tal de controlar una possible amenaça turca a les costes. El bandit col·laborà en aquestes empreses, i pels seus èxits, el 1686 fou nomenat governador de Reggio Calabria, encara que el seu mandat estigué marcat pels enfrontaments amb la societat local, per culpa del seu rigor militar. Aleshores tornà a Nàpols i el 1688 morí per causes naturals (Guia, 2012: 79-81).

3. Mateu Vicent Benet a la literatura popular

La vida de Benet va inspirar una obra de teatre famosa: *El bandido más honrado y que tuvo mejor fin, Mateo Vicente Benet*,¹¹ que va tindre un important èxit a València. Encara que tractarem aquesta obra per a comparar-la amb els plecs, no ho farem amb deteniment, atés que Fuster, Guia o Suréda ja ho van fer als seus respectius estudis esmentats més amunt.

Quan François Suréda elaborà el seu article, en el qual tractava el teatre inspirat en la figura de Benet, afirmà que alguns aspectes d'aquest eren resultat de la inventiva de l'autor de la peça, el qual pretenia idealitzar-lo. Però malgrat això, afirma que «es troba un segon pla històric probablement molt conegut pels valencians de l'època, ja fos pels romanços cantants i venuts pels cecs als carrers de la ciutat, ja a través de narracions transmeses per vida oral, de generació en generació» (Suréda, 1987: 538). Seguidament, aquest autor remarcà, en una nota a peu de pàgina, que els «esforços dedicats a descobrir la possible

11 Per a aquest article utilitzarem la edició de 1769, elaborada a la impremta de la Viuda de Joseph Orga, a València. Biblioteca Històrica de la Universitat de València (BHUV), T/0038(01-02). Es conserven diferents edicions d'aquesta obra de teatre. La més antiga que he pogut trobar està datada al 1733, manuscrita, i es conserva a la Biblioteca Històrica Municipal de Madrid (BHM), Tea 1-8-7.

existència d'un *pliego suelto* que tractés els principals esdeveniments de Mateu Vicent Benet, han estat infructuosos fins al moment actual» (1987: 539). Encara que Suréda no trobà cap plec solt que parlara de Benet, allò cert és que aquest bandoler fou objecte de diversos poemes populars des de les acaballes del segle XVII, fins a ben entrar el segle XVIII. És tanta la importància de Benet en la literatura popular que en un catàleg fet per l'impressor valencià Agustín Laborda¹² en la dècada de 1770, sobre els plecs de cordell que tenia per vendre, hi figura un apartat de «guapos»¹³ on apareixen anotades més de 80 relacions de bandolers, algunes de les quals dividides en dos i tres parts. Però l'únic bandit que té tres plecs diferents és Benet: «Matheo Benet, tres Romances» (Moll, 1981: 57-66).

3.1 Anàlisi dels plecs del segle XVII i XVIII

De la relació del s. XVII sobre Benet titulada: *Relación verdadera de los hechos de Mateo Venet, natural de Valencia*,¹⁴ sols disposem fins al moment d'una versió editada a Sevilla, a la dècada de 1680, el que indica que la fama d'aquest bandoler valencià traspassà les fronteres del Regne de València i de la Corona d'Aragó.

La relació comença amb una fórmula, que es repetirà en quasi tots els impresos del segle següent, és a dir, amb una relació de noms de bandolers als quals el protagonista supera per valentia o per fama. En aquest cas cita Pedro Andrés o Xolví, dos famosos bandolers valencians, entre altres, als quals Benet «por crudos los obscurece/ y por fieros los eclipsa». Després comença a dir-nos

12 Laborda fou un impressor aragonés que desenvolupà la seua activitat professional a València i que es va especialitzar en la producció i venda de plecs de cordell (Gomis, 2015: 239-250).

13 El diccionari defineix *guapo* en una de les seues accepcions com a «home que presumeix de valent; baralladís per ostentació», en Alcover-Moll, Diccionari Català-Valencià-Balear [en xarxa]: <http://dcbv.iecat.net/> (consultat el dia 8/07/2018). Aquest terme era el més utilitzat per a referir-se als bandolers del segle XVIII.

14 Sevilla, S.A. No coneixem la data concreta, però sabem que aquesta versió fou editada a Sevilla per l'impressor Juan Vejarano i comercialitzada pel «mercader de libros» Lucas Martín de Hermosa que solien treballar conjuntament al carrer de Génova de Sevilla entre 1681-1683. Còpia digital a la Biblioteca Digital Siglo de Oro (BIDISO).

RELACION VERDADERA DE LOS HECHOS DE MATEO
Venet, natural de Valencia,

Estremezcanse los vientos,
cadaque el escollo en ruinas,
las vassallos se amedrenten,
Nore el Austro, el Noro gima,
Todas las Ciudades tiemblen,
prevengan fuerças las Villas,
los Reynos estén alerta,
con caydados las Provincias,
Todos los guapos se metan,
cessen sus jacarandinas,
no campe Sornaviron,
Palomeque, ni Escamilla,
Payan, Vazquez, y el Mellado
desde aora se jubilan,
todos los del Pendon verde,
vatores de Andaluzia,
campen solo en su Triana,
y el Arsenal de Sevilla,
de los Jaques de Valencia,
ya murió la valencia,
An que se acuerden de Cholvi,

de Escames, Vicente, Silva
de Pedro Andres, y Carrasco
que sus hazañas, y vidas,
son hazañas de la lengua,
poco estambre, y mucha frifa,
porque los hechos del Jaque
mayor de toda Castilla,
por crudos los obscurece,
y por fieros los eclipsa,
porque son hechos valientes,
saltos, muertes, fatigas,
destruiciones, y venganças,
acometimientos, iras,
son para que todos muoran,
y este de oy mas se olvida.
Nació este prodigio horrible,
de Valencia en vna Quinta,
dulce cuna de Amaltea,
de Flora estancia florida,
Creció en virtudes morales,
tanto, que en toda su vida

A j. 120

Relación verdadera de los hechos de Mateo Venet, natural de Valencia, S.A, Sevilla,
Juan Vejarano impressor, 1681-1683? Còpia digital a la Biblioteca Digital Siglo de Oro (BIDISO).

com aquell home vivia tranquil, amb la seua dona, fins que uns «alevosos y homicidas» maten el seu pare i un germà i, arran d'aquest esdeveniment, es converteix en cap de quadrilla, per saldar l'ofensa. Des del principi del relat es vol deixar constància que Benet no és un vulgar lladre, perquè uns membres de la seua quadrilla robaren a un cavaller i en assabentar-se Benet, els matà, i afirma seguidament que:

Ladrones en mi quadrilla?
El que fuere ladrón, muera,
que yo no tengo la ira
con el oro, ni riqueza,
sinó con la gente impía
que vertió alevosamente
la sangre de mi familia.

El més rellevant d'aquest plec de Mateu Benet és que és l'únic conegut, fins al moment, que parla directament del món de les parcialitats del Regne de València, ja que en els relats catalans és més habitual les referències a Nyerros i Cadells. En aquest cas es fa referència al bàndol del Duc de Sogorb, fautor de Benet, i l'almirall d'Aragó, enemic d'aquest primer, i sobretot als Vallterra i els Barrionuevo (Guia, 2002: 287-316). El romanç afirma que han sigut els bandolers de l'almirall els qui han mort la família de Vicent Benet:

Parte con dos compañeros
al lugar donde vivían
sus enemigos, que estaban
validos de una quadrilla
que, su fautor y su guarda,
el almirante traían.

Benet mata les persones que havien assassinat al seu pare i al seu germà, una acció que podria estar inspirada en l'assassinat, el 1657, de Francisco Cabezudo, José Vicente i José Cuñat, que havien mort el cunyat del bandoler

(Urzainqui, 2016: 33). Seguidament fa referència a un esdeveniment real, del 1658, és a dir, el conflicte entre el bàndols de la família Vallterra de València i els Barrionuevo, família que controlava el corregiment de la vila de Chinchilla. L'imprés conta que Benet arriba a Chinchilla «donde don Joseph Valtierra/ con quien amistad tenia/ contra los dos Barrios Nuevos» donant-li molt de protagonisme a Vallterra en aquest cas, perquè fou qui comandà la quadrilla de Benet contra Salvador Barrionuevo (Urzainqui, 2016: 334). Seguidament, descriu les estades del bandoler a Castella, inclús a Sierra Morena, on es va refugiar perquè Vallterra sanara les seues ferides.

El guapo de Benimaclet estava perseguit per la justícia, però també pels altres bandolers i parcialitats: «Almirante de Aragon/ era toda la quadrilla/ que andan en busca de Venet/ y que andavan quatro espías/ buscandoles por la sierra.» La justícia el trobà a l'horta de València, on es produí un gran tiroteig, en el qual van morir dos parts de la quadrilla, però ell va poder salvar-se. Després d'aquest esdeveniment s'afirma que la ciutat de València feu un pregó contra ell: «que nadie diesse viandas/ en las ciudades y villas/ del Reyno, al cruel Venet»¹⁵ i posà pres un valedor d'aquest, que l'ajudava. Quan el bandoler ho va saber, «partió en casa del alcalde/ que es lo mismo que justicia» i li donà uns diners perquè alliberara el seu company; «el juez quedó asombrado/ de ver tanta valentía». Durant tot aquest temps, els seus enemics seguien buscant-lo, però els derrotava sempre, demostrant una extrema crueltat amb els qui queien en les seues mans: «les dio tormento metidas/ las yemas de los pulgares/ en las llaves retorcidas/ de sus propias escopetas.» Les persecucions contra el bandit es van intensificar i s'oferiren 2.500 lliures a qui el capturara, cosa que obligà Benet a allunyar-se del Regne de València i anar-se'n a Marsella. Finalment, aconseguí tornar i presentar-se al palau del virrei, camuflat, i allí explicà que duia una activitat delictiva per saldar la mort dels seus familiars i que ell era un bon vassall del rei. Així doncs, el virrei escriu al monarca i finalment

15 Aquest esdeveniment possiblement faça referència a la resistència violenta que es desenvolupà a l'hort del doctor Braulio Esteve el 1659.

Salió desterrado a Italia,
donde cosas inauditas
hizo en favor del rey,
que otra vez saldrán escritas.

Aquesta última frase ens indica que probablement es va editar una segona part d'aquesta versió del romanç de Benet, però no hem pogut localitzar-la.

Però fou al segle XVIII quan es popularitzaren els romanços del bandit de Benimaclet, encara que algunes de les versions són simples reimpressions dels plecs editats a finals del segle XVII. Un dels impresos de Vicent Benet inclou la història completa, dividida en tres parts; un altre, tan sols fins que se'n va a Itàlia; i, per últim, se n'edità un altre dividit en dues parts que només parla de la seua vida a Nàpols i ell com a governador de Reggio Calabria. Malgrat que no podem datar amb exactitud els impresos, perquè sols apareix la nota de l'impressor, és probable que el primer plec que isqué a la venda fora la *Relación de vida, hechos y hazañas del valiente Matheo Benet Vicente... Refierese, como el rey nuestro señor, por sus terminos honrados, le embió con sus camaradas à Napoles à un Castillo, para que le sirviessen dos años y medio, con que han servido el tiempo referido, por donde oy se vèn perdonados y libres*,¹⁶ perquè acaba quan el protagonista embarca cap a Nàpols, amb l'indult reial. Com hem comentat abans, el text d'aquest poema possiblement siga una reimpressió d'un altre relat, editat a finals del XVII, conservat a la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona, titulat *Curiosa Xacara nueva que haze relación de la vida hechos, hazañas honraadas del valiente Matheu Benet Vicente, natural de Benirraclete, lugar de la huerta valenciana...*¹⁷ Els responsables de l'arxiu el daten al voltant del 1680, encara que no ho podem saber amb certesa, perquè no

16 Els tres plecs de Benet del segle XVIII utilitzats per a aquest article foren editats a València, S.A, per Agustín Laborda (1743-1776). Còpia digital en Cambridge Digital Library.

17 Saragossa, S.A, Herederos de Diego Dormer, Biblioteca Diocesana Seminari de Girona (BDSG), 93/2243(24). L'activitat de producció d'aquesta impremta aragonesa està datada fins al final del segle XVII. Aquesta versió és l'única que es refereix al bandoler com a Matheu i no Matheo, i a més comet errors en la toponímia valenciana: parla constantment de Benirraclete per referir-se a Benimaclet.

DE MATEO BENET.

RELACION DE LAS MEMORABLES HAZAÑAS de este animoso héroe, natural de Benimacllet, lugar en la huerta de Valencia: dase cuenta, como fue de Gobernador à Rífolá, en el reyno de Nápoles, y el fin dichoso que tuvo.

El sol esconda sus rayos,
guarden los ayres silencio,
derénganse las estrellas,
suspenda el ave su vuelo,
maravíllense les hombres,
y estando à mi voz atentos,
todo jaque se amilane,
y oculte su orgullo fiero.
Trataré pues de un vandido,
pero no fue bandolero,
que de vandido à ladrón
distancia hay de mucho trecho.
Escuchen, si oír desean
los mas alentados hechos,
las hazañas mas honrosas,
que intentaron los alieutos
de un hombre que no le hallaron,
aunque fue el mundo corriendo,
ningun insulto ni robo,

sino valerosos hechos:
tuvo siempre à la Justicia
un particular respeto;
y al que no le hacia daño,
procuraba de no hacerlo.
Para que vuele la fama
del vandido que refiero,
Mateo Benet Vicente
en un lugar muy pequeño,
llamado Benimacllet,
tuvo allí su nacimiento,
el qual dista de Valencia
media legua ò poco menos.
Dexemos las circunstancias
que pasaron en el tiempo
del nacimiento y crianza,
declarando otros sucesos.
Fue su primera desgracia,
ò desdicha, cierto perro,
que

De Mateo Benet. Relación de las memorables hazañas de este animoso héroe, natural de Benimacllet, lugar de la huerta de Valencia: dase cuenta, como fue de Gobernador de Rífolá, en el Reyno de Nápoles, y el fin dichoso que tuvo. S.A, València, Agustín Laborda impresor, 1743-1776?, còpia digital en Cambridge Digital Library.

apareix la data de l'edició. És probable que s'editara entre la dècada de 1680 o 1690; en qualsevol cas, seria una edició anterior a la versió de Laborda.

Després d'aquest imprés apareixeria el *Nuevo romance en que da cuenta de las más nombradas hazañas que hizo Don Matheo Vicente, natural de Benimaclet*,¹⁸ que fa una breu introducció de la vida del bandoler a València, però centrant-se sobretot en els esdeveniments que li passen quan arriba a Itàlia, i fins a la seua mort. Aquest relat està dividit en dues parts i això es feia quan l'impressor pensava que un plec podria tindre moltes vendes i llavors pretenia traure-li més rendibilitat econòmica, dividint la història i venent les parts de manera individual. Per últim, s'editaria *De Matheo Benet. Relación de las memorables hazañas de este animoso héroe, natural de Benimaclet, lugar en la huerta de Valencia: dase cuenta, como fue de Gobernador de Rífolo*,¹⁹ en el *Reyno de Nápoles, y el fin dichoso que tuvo*,²⁰ que és una versió de huit fulls, dividida en tres parts dins d'un mateix plec —és a dir, es vendrien totes juntes— i que és una simple recopilació dels diferents impresos contant la vida completa del bandoler.

Com que els diferents impresos contenen per parts la mateixa història, sense grans novetats, analitzarem aquesta història conjuntament, i ens centrarem especialment en el tercer imprés, que és el més complet i el que incorpora tots els aspectes dels anteriors. Els impresos comencen narrant el lloc on viu el bandoler, en aquest cas «de un lugarcillo pequeño/ que està cerca de Valencia/ media llengua o poco menos/ llamado Benimaclet/ donde fue su nacimiento». Com la majoria de relacions, cita bandolers i, en aquest cas, al·ludeix a Xolví, el Pastelero i Ventura Cascases, que són tots de la quadrilla.

Seguidament se'l descriu com un personatge amb habilitat amb les armes des de menut, i fins que un cavaller li va robar un gos de caça i per aquesta raó

18 Còpia digital en Cambridge Digital Library.

19 «Rífolo» probablement siga un error de l'autor del plec per referir-se a «Rijola», que era el nom que l'administració de la Monarquia Hispànica donava a la ciutat calabresa de Reggio Calabria, (Guia, 2012:78).

20 Còpia digital en Cambridge Digital Library.

Benet el va matar, com passà en realitat. Arran d'aquest esdeveniment, es converteix en capità de bandolers, i, posteriorment, descriu el setge que va viure en el carrer d'Alboraia, i del qual «salió, deshaciendo el cerco/ y a un alguacil embió/ a dar las nuevas al cielo». La persecució al bandoler fou incansable per part de les autoritats, fins que «en un lugar de Valencia/ a un amigo le prendieron/ con que en fin lo degollaron» i encara que no cita qui era, sabem que fou Josep Vallterra. Aleshores el bandoler va voler venjar la seua mort: «y a quantos fueron culpados/ quitó la vida de un buelo». Se'ns el presenta, doncs, com un personatge que actua sempre per algun motiu i, a més, té bon cor, perquè donà diners a dues dones que feia temps que no havien menjat, per exemple. Així mateix, es narra un succés que es repetirà molt en els plecs de cordell, és a dir, una quadrilla de lladres roben a una persona innocent, suplantant el nom d'un bandoler famós, en aquest cas el de Benet. Quan el nostre bandit s'assabentà d'això, va penjar «al Matheo Benet supuesto/ y a los otros dos amigos/ por participes del hecho/ les cortó los genitales».

Les autoritats compregueren que era molt complicat capturar-lo. Per això, «el monarca más excelso/ el rey Don Carlos Segundo», entenent que havia format una quadrilla per qüestions d'honor, l'envià a Itàlia, concretament a Nàpols, durant dos anys i mig per a redimir els seus delictes. A Nàpols obeí les directius del virrei, per acabar amb el bandolerisme i la pirateria turca que assolaven el territori napolità. Mateu Vicent Benet va capturar, segons els romanços, una important quadrilla de bandits, fent-se passar per frare franciscà en una venta. Per aquesta raó, el ja exbandoler fou reconegut pel virrei com una persona de gran valor i valentia, i per això fou anomenat governador de «Rifola». La seua tasca no va acabar ací, sinó que continuà perseguint quadrilles, perquè li va prometre al virrei «acabar con todos/ aunque su vida perdiera». Per últim, descriu la seua mort, que li ve de forma natural: li va donar temps a rebre l'extremunció, va poder penedir-se dels seus pecats i de la vida que havia dut al Regne de València. El plec deixa constància que anà al cel, perquè feu accions bones per compensar les dolentes.

3.2 La importància de Jesualda Puertes, la muller de Benet

Jesualda Puertes i Morales, l'esposa de Benet, tingué un paper rellevant en la vida del seu marit i la literatura s'encarregà de deixar-ne constància. Malgrat que no fou una bandolera com la Joana Massissa,²¹ estigué relacionada amb el món del bandolerisme i els bàndols a través del seu marit. No coneixem massa de la seua vida, però Lluís Guia ha pogut saber que era de València, perquè apareix com a padrina d'un bateig, el 1659, a Benimaclet, abans que Benet se n'anara a Itàlia²² (2012: 68). Sabem que va estar en l'emboscada que li feren a Mateu Benet i a Josep Vallterra al carrer d'Alboraia, el 1659, del qual van poder escapar:

Y los bandidos que salían les dieron la carga i mataron a un soldado de la guardia y a otro ombre que acompañava la justicia, [...] llevándose consigo a una muger y dos cavallos que quitaron. Fueron conocidos don Joseph Ballterra, Benet Vicent, Antonio Viñas, Josep Artús [...] y hera[n] diez y nueve: los catorze de a cavallo, y cinco de a pie. La muger que llevaron se save que es la de Benet, que aquella mañana avía hido a verle y se alló en el lanze y la llevó consigo.²³

Des del primer moment que Benet embarcà cap a Nàpols, la seua dona l'acompanyà: «Ni tan sols la notícia de l'embarcament de Benet, amb la seua dona i els seus companys cap Itàlia».²⁴ Quan mor el guapo de Benimaclet, cap a 1688, la seua dona encara vivia i va rebre una concessió expressa, del rei Carles II, de 300 ducats pels bons serveis prestats pel seu marit, segons l'historiador Lluís Guia (2012: 83).

La literatura popular també es feu ressò de la presència d'aquesta en alguna ocasió, quan s'afirma que Benet: «a muger no conocia/ si no es la suya propia/ llevado de la lascivia/ quieto con ella y en su hazienda/ en un aldea vivia», fet que contrasta amb la tradició de faldillers que tenien els bandolers. En l'obra de teatre sí que

21 Massissa fou una de les dones del famós bandoler Joan Sala, *Serrallonga*. (Llinares, 2017:172-190).

22 Fou padrina del nebot de Benet, Vicent Martí, que després arribà a ser alferes a Nàpols.

23 ACA, lligall 586, exp. 38/24, 2-XII-1659. També citat per Guia (2012: 72) a peu de pàgina.

24 ACA, Consell d'Aragó, lligall 586, núm. 31/2.

es narra amb més profunditat l'emboscada del carrer d'Alboraia, on per casualitat estava la dona de Benet, que en el teatre es deia «Juana»,²⁵ i que ajuda a carregar les armes al seu marit: el bandoler afirma en l'obra que la seua dona «es valenciana amazona».²⁶ En els impresos de cordell es remarca que quan Benet se n'anà a Itàlia ho va fer en companyia de la seua muller: «luego su magestad/ le confió aqueste empleo/ a dicha ciudad se fue/ con su esposa y compañeros/ los que indultados estaban/ también por real decreto». A més, a la literatura popular, apareix el nom real de l'esposa de Benet, «Doña Gesuelda», i aquesta a Nàpols ajuda Benet en les tasques que li encomanava el virrei per reprimir el bandolerisme. I així, aquest,

emboscado en la Sierra;
y quiso en esta salida
doña Gesualda mesma,
la muger de don Matheo,
asistir, porque esta era
una valiente amazona.
y encontraron con quarenta.
Tuvieron un fuerte choque,
mas ellos no se amedrantan,
sinó que jugava el plomo
con gran valor y destreza -l'esposa de Benet-
y al cabo de mucho rato
que estaban en la palestra,
una bala la alcanzó
a doña Gesualda y esta
quedó de este choque herida.
Pero no por eso no dexa
de proseguir su función,
mostrando gentileza.

25 Possiblement rebria aquest nom per influència de l'obra de teatre sobre Joan de Serrallonga, ja que fou la mateixa companyia la que representà aquesta obra i la de Benet, i la persona que representava Joana Massissa representava també l'esposa de Benet (Suréda, 2004).

26 *El bandido mas honrado...* p. 10.

4. Continuitats i particularitats als relats de Benet

Les històries del guapo de Benimaclet presenten aspectes que seguiran els diferents relats, però, alhora, també té alguns trets particulars que no es repetiran en altres. Les continuïtats respecte a altres relacions de cordell són diverses: la manera de presentar el bandit, parlant del lloc de naixement d'aquest, la citació de diferents bandits de l'època per afirmar que el protagonista és més valent que ells, el fet que el cap de quadrilla és sempre el més astut i valent, etc. En general, la primera part de la història, abans de l'indult, podem qualificar-la com una història típica de bandolers de la literatura de cordell, on l'autor utilitza un llenguatge ambigu, entre l'admiració per la seua valentia i la criminalització per la seua conducta fora de la llei, per referir-se al protagonista de la història.

Aquest esquema es veurà alterat al final de la primera part i en les parts posteriors. L'indult al protagonista no és el més habitual, ja que la majoria acabaven al patíbul (Llinares, 2017: 108-125) en les històries de cordell de bandits. Però, allò totalment anòmal és interpretar l'indult com un premi per la bona conducta del bandit:

Sin encontrársele robos,
insultos, ni casos feos,
pues el virrey de Valencia
le dio cuenta a la majestat invicta
para que le diese su premio.

Es presenta el trasllat a Nàpols com un premi al bandoler en els relats de finals del segle XVII i del segle XVIII. Això contrasta amb la relació de Benet de la dècada de 1680, en què s'afirma que aquest se'n va a Itàlia a redimir les seues culpes. Aquesta diferència probablement es dona perquè mentre que el primer plec està escrit quan Benet encara és viu, les altres parts s'escrigueren o es publicaren passat un temps des que Benet se'n anà de València. Segurament, el seu personatge s'idealitzà més en el transcurs dels anys i especialment al segle XVIII, quan el món de les parcialitats no estava tan candent.

Un altre fet extraordinari en els romanços de Benet és que es parle de la vida del protagonista a Itàlia, quan aquest estava al servei del virrei de Nàpols i havia deixat de ser un bandoler. Possiblement, com apuntà el professor Lluís Guia (2012: 84), els esdeveniments de Benet a Nàpols foren contats, després de morir el protagonista, pel seu nebot Vicent Martí a la població valenciana. Martí fou alferes de la companyia del seu oncle a Itàlia i precisament sobre aquest personatge apareix una referència al final de l'imprés del segle XVIII, en què s'afirma que després de la mort de Benet se segueix recordant aquest bandoler valencià i que «oy día su descendencia/ de Benet es gobernante/ (que muchos años lo sea)/ de un sobrino que casó/ con una dama muy bella». Fins i tot es descriu la mort de Mateu Benet de forma natural a Nàpols, una mort poc morbosa, si la comparen amb la resta de plecs que agradaven al públic.

Sabem que les històries del guapo de Benimaclet, agradaren molt al públic, atenent als nombrosos romanços i reimpressions que se'n feren. La població comprava les històries de bandits per a saber les seues aventures o la seua sentència judicial, o les morts que havien causat. Però, què hi havia d'atractiu en la vida d'un personatge que havia sigut indultat i ja no era bandoler? Cal pensar que el cas de Mateu Vicent Benet té una particularitat perquè, més enllà del bandoler, la persona es convertí en un mite per a la cultura popular valenciana; així doncs, els impresos, obres de teatre i tot tipus de notícies de la seua vida eren material d'interés per a fer negoci.

Que Mateu Benet fora recordat en l'època moderna també influí en l'obra de teatre sobre la seua vida (Llinares, 2017: 212-215), escrita per un tal Gabriel Suárez,²⁷ que estava inspirada en els plecs de cordell. L'obra de Benet va ser un gran èxit a València, segons els estudis de Suréda (1987: 518-521) amb trenta-cinc sessions entre 1728 i 1746 amb un total de 15.470 espectadors. François Suréda va incloure en el total les entrades d'una obra anome-

27 Fuster va pensar que Suárez podria ser un pseudònim de Carles Ros, però tant Suréda com Guia ho van descartar, pensant que l'autor de l'obra de teatre devia ser una persona coneguda que preferia ocultar la seua identitat (Suréda, 2004: 432-444).

nada *El bandido por su honra*, Maciá Oltra, perquè creu que l'amanuense va confondre el nom de Benet per altre bandoler valencià. Actualment, sabem que Oltra també fou el protagonista d'una altra obra de teatre,²⁸ i, doncs, cal baixar el nombre de representacions a 29 i el d'espectadors a 13.083, però, així i tot, no deixa de ser un èxit. Aquesta obra va ser representada en diferents teatres, com el d'Alcalá de Henares o el Corral de la Cruz, de Madrid, entre altres (Coso, Higuera i Ballesteros, 1989: 371), i a més, va ser editada per diverses impremtes, a més de la de Josep Orga a València, tant a Madrid com a Barcelona (Aguilar 1993: 766-767).²⁹ Aleshores, tant l'obra de teatre com els impresos de cordell, van ser importants no sols al Regne de València, sinó també fora, fet que va contribuir a sobredimensionar la llegenda del guapo de Benimaclet.

Benet es va convertir en un personatge molt conegut i els escriptors de plec o d'obres de teatre no dubtarem a utilitzar-lo quan els interessava. Per exemple, en el poema titulat *Martin Muñoz: Famoso romance en que se dà cuenta de los delitos, muertes y atrocidades del valiente Martin Muñoz*,³⁰ es diu que quan capturen al protagonista de la història, un fautor d'aquest contracta un altre bandoler per alliberar-lo i aquest era «Vicente Venet/ que todos estan temblando», qui aconseguí traure Muñoz de la presó. Aquesta és una història que no es correspon amb la realitat, però Benet era un personatge conegut que es podia utilitzar com a recurs literari, i és per això que apareix citat en una altra obra de teatre de l'època sobre la vida de Baltasar Llorca, un bandit valencià del principi del segle XVIII.³¹

28 Estem treballant en un article sobre el teatre de bandolers valencià en què tractarem aquesta i altres obres amb deteniment.

29 Madrid, Antonio Sanz impressor, 1744. Barcelona, Francisco Surià i Burgara, S.A. Malgrat que es conserven pocs exemplars dels plecs de Benet, disposem de versions impreses a València, Sevilla o Saragossa.

30 València, Agustín Laborda, S.A. Còpia digital en Cambridge Digital Library.

31 *La charpa más vengativa y guapo Baltasaret*, Lluís Vallés, València, Joseph de Orga impressor, 1769. Biblioteca Virtual Andalucía, [en xarxa]: <http://www.bibliotecavirtualdeandalucia.es/catalogo/es/consulta/registro.cmd?id=7329>. (consultat el dia 10/07/2018), p. 15.

5. Conclusions

Tot plegat, podem concloure afirmant que el bandolerisme valencià tingué un paper més que destacat en el món del teatre i la literatura popular, i concretament el bandoler Mateu Vicent Benet fou el protagonista d'alguns dels relats que més èxit tingueren durant el segle XVII i XVIII, no sols al Regne de València, sinó que la fama del bandoler traspassà les fronteres valencianes i de la Corona d'Aragó.

Les històries de Benet tenen una estructura semblant en comparació a altres relats de bandolers, però al mateix temps presenten unes particularitats: com narrar l'indult al bandit com un premi, contar les aventures del protagonista quan ja havia deixat de ser bandoler, o la importància de la seua muller, entre d'altres. Segurament, aquestes singularitats es donaren perquè més enllà de les històries de bandolers que agradaven a la població, la figura de Benet es convertí en un reclam publicitari que generava interès.

Però si la figura de Benet fou tan important, com és que el seu nom no ha passat a la posteritat, com passà amb Jaume el Barbut o Serrallonga? Per a contestar aquesta pregunta podem apuntar algunes qüestions a manera d'hipòtesi. D'una banda, el fet que la seua obra de teatre fora censurada al principi del segle XIX pel Teatro Nuevo Español.³² De l'altra, segurament, el que més influí en el fet que Benet caiguera en l'oblit de la memòria col·lectiva fou el fet que aquest personatge no inspirà cap creació literària relacionada en el nacionalisme romàntic del XIX. Jaume el Barbut fou utilitzat pel nacionalisme espanyol en una obra de Ramón López Soler (1832) i Joan de Serrallonga inspirà l'obra escrita per Víctor Balaguer (1858) en què el bandoler era un heroi del passat al servei dels interessos del nacionalisme català huitcentista.

Malgrat que Benet caigué en l'oblit al llarg del segle XIX, el protagonista del present estudi segurament fou el bandoler més rellevant, mediàticament, del País Valencià, gràcies als esdeveniments que narra l'obra de teatre que va

32 El Teatro Nuevo Español va eliminar dels escenaris aquelles obres que no considerava adequades per al gran públic. *Teatro Nuevo Español*, Madrid, 1801, vol. III, p. 5.

inspirar, però, sobretot, per la importància de la literatura de cordell que estava pensada per al gran públic.

Bibliografia:

- AGUILAR, F. (1993) *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*, Madrid, CSIC.
- ALCOBERRO, A. (1984) «Visió popular del bandolerisme del XVII: una aproximació», dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, v. 2, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 569-577.
- BALAGUER, V. (1858) *Don Juan de Serrallonga*, Barcelona, Librería Nacional y Estrangera de Salvador Manero.
- BOTREL, F. J. (1996) «La literatura popular: tradición, descendencia e innovación», en H. Escolar (dir.) *Historia ilustrada del libro español. La edición moderna. Siglo XIX y XX*, Madrid, Fundación G. Sánchez, 239-271.
- CALLADO, E. (2004) *Memoria escrita, historia viva. Dos dietarios valencianos del seiscientos. Ignacio Benavent; José Agramunt*, València, Ajuntament de València.
- CAÑADA, R. (2014) *El món en un plec. Aproximació a la literatura popular dels segles XVIII i XIX en València*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- CARDINALE, R. (2009) *El bandolero español entre la leyenda y la vida real*, Madrid, Verbum.
- CARO, J. (1969) *Ensayo sobre la literatura de cordel*, Madrid, Revista de Occidente.
- COSO, M; HIGUERA, M; SANZ, J. (1989) *El Teatro Cervantes de Alcalá de Henares, 1602-1866: estudio y documentos*, Alcalá de Henares, Ayuntamiento de Alcalá de Henares.
- DCVB = *Diccionari Català-Valencià-Balear*.
- EISENSTEIN, E. L. (1994) *La revolución de la imprenta en la Edad Moderna europea*, Torrejón de Ardoz, Akal.
- ESCARTÍ, V. (1999) *Dietari. Notícies de València i son Regne de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679*, Barcelona, Editorial Barcino, 1999.
- ESCOBEDO, J. (1988) *Plecs poètics catalans del segle XVII de la Biblioteca de Catalunya*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya.
- FRENK, M. (1997) *Entre la voz y el silencio*, Alcalá de Henares, Centro de Estudios Cervantinos.
- FUSTER, J. (1977) *Literatura i llegenda*, Barcelona, Edicions 62.
- GARCÍA, M. C. (1973) *Sociedad y poesía de cordel en el barroco*, Madrid, Taurus.
- GARCÍA, A. (2012) «El bandolero histórico como personaje de comedia en Lope», *Anuario Lope de Vega. Textos, literatura, cultura*, XVIII, 63-79.
- GARCÍA, J. (1952-1962) *Viajes de extranjeros por España y Portugal / recopilación, traducción*, Madrid, Aguilar.

- GOMIS, J. (2015) *Menudencias de imprenta. La producción y circulación de la literatura popular (València, siglo XVIII)*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- (2015) «Un emporio del género de cordel. Agustín Laborda y sus menudencias de imprenta (1743-1776)», en A. Castillo (ed.), *Culturas del escrito en el mundo occidental. Del Renacimiento a la contemporaneidad*, Madrid, Casa de Velázquez, 239-250.
- GUIA, L. (2003) «Dona, honor y marginació: els “desordres” de l’almirall d’Aragó en la València del segle XVII», *Estudis*, núm. 28, 287-315.
- (2012) «Entre València i Nàpols. Un famós bandoler valencià del segle XVII: El Guapo de Benimaclet», A. Casals (dir.), *El bandolerisme de la Corona d’Aragó*, vol. I, Barcelona, Cabrera del Mar, 57-86.
- LLINARES, A. (2017) «El final del bandoler: aproximació a la literatura de patíbul de la Corona d’Aragó», *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 10, 108-125.
- (2017) *Bandolers i bandolerismes en la literatura popular de la Corona d’Aragó (ss. XVI-XVIII)*. Treball de fi de màster inèdit, València, Universitat de València.
- LÓPEZ, R. (1832), *Jaime el barbudo, ó sea, La Sierra de Clevillente*, Barcelona, Imprenta de A. Bergues.
- MARTÍ, J. (1997) *Literatura de canya i cordell al País Valencià*, València, Denes.
- SURÉDA, F. (1987) «Les comèdies de bandolers i el seu reflex de la història a l’escena valenciana del segle XVIII», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 3, núm. 5-6 (1987), 517-553.
- (2004) *Le Théâtre dans la société valencienne du XVIIIe siècle*, Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan.
- TORRES, X. (1988) *Nyerros i cadells, bàndols i bandolerisme a la Catalunya de l’Antic Règim (1590-1640)*, tesi doctoral, v. 2, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- ROSSICH, A.; VALSALOBRE, P. (2011) *Literatura catalana moderna (siglos XVI-XVIII)*, Madrid, Editorial Síntesis.
- URZAINQUI, S. (2016) *Bandidos y bandolerismo en la Valencia del siglo XVII : nuevas fuentes, nuevas perspectivas*, tesi doctoral inèdita, València, Universitat de València.
- VALSALOBRE, P. (1998) «Plecs solts poètics catalans dels segles XVI i XVII relatius al bandolerisme. Un inventari», *Llengua i Literatura*, 9, 287-364.

Plecs i obres consultades:

- Cobles noves en llabor de la Unio, y dels beneficis y profits que ella ha aportats en Catalunya, Compostes per un Soldad de la Unio.* Barcelona, Imp. Honofre Anglada, 1606 (ed. facs.: Escobedo 1988: 15-18).
- Curiosa Xacara nueva que haze relación de la vida hechos, hazañas honraadas del valiente Matheu Benet Vicente, natural de Benirraclate, lugar de la huerta valenciana.* S.A, Saragossa, Herederos de Diego Dormet, 2/2 s. XVII?, Biblioteca Diocesana Seminari de Girona (BDSG), 93/2243(24).

- De Mateo Benet. Relación de las memorables hazañas de este animoso héroe, natural de Benimaclet, lugar de la huerta de Valencia: dase cuenta, como fue de Gobernador de Rífolá, en el Reyno de Nápoles, y el fin dichoso que tuvo.* S.A, València, Agustín Laborda impressor, 1743-1776?, còpia digital en Cambridge Digital Library.
- El bandido más honrado y que tuvo mejor fin, Mateo Vicente Benet,* Gabriel Suárez, València, viuda de Joseph de Orga impressors, Biblioteca Història de la Universitat de València (BHUV), T/0038(01-02).
- La charpa más vengativa y guapo Baltasaret,* Lluís Vallés, València, Joseph de Orga impressor, 1769. Biblioteca Virtual Andalucía, [en xarxa]: <http://www.bibliotecavirtualdeandalucia.es/catalogo/es/consulta/registro.cmd?id=7329> (consultat el dia 10/07/2018).
- Martin Muñoz: Famoso romance en que se dà cuenta de los delitos, muertes y atrocidades del valiente Martin Muñoz,* S.A València, Agustín Laborda impressor, 1743-1776?, còpia digital en Cambridge Digital Library.
- Nuevo romance en que da cuenta de las más nombradas hazañas que hizo Don Matheo Vicente, natural de Benimaclet,* S.A, València, Agustín Laborda impressor, 1743-1776?, còpia digital en Cambridge Digital Library.
- Relación de vida, hechos y hazañas del valiente Matheo Benet Vicente... Refere, como el rey nuestro señor, por sus terminos honrados, le embiò con sus camaradas a Napoles a un Castillo, para que serviessen dos años y medio, con que han servido el tiempo referido, por donde oy se ven perdonados y libres,* S.A, València, Agustín Laborda impressor, 1743-1776?, còpia digital en Cambridge Digital Library.
- Relación Verdadera de los hechos de Mateo Venet, natural de Valencia,* S.A, Sevilla, No Juan Vejarano impressor, 1681-1683?, còpia digital a la Biblioteca Digital Siglo de Oro (BIDISO).

JOAN MILLET
Penitència, 2018
Tècnica mixta